

del dit al fet

Amb la finalització de la reconstrucció de Sant Vicenç d'Enclar hom pot veure el resultat assolit, i comparar-lo amb el temple que recordava. Pot haver sentit directament, o a través de la premsa, les explicacions dels implicats i, des de fa un parell de setmanes, ja es pot accedir a la documentació de l'actuació, per verificar si allò que se cercava en el projecte¹ correspon a allò assolit en les obres, i si les explicacions per justificar les diferències² són plausibles.

De primer antuvi, en revisar l'expedient de la reconstrucció, sorprèn la manca quasi absoluta d'estudis, tant historicoconstructius com de materials,³ del monument més enllà de la meticulositat en la classificació dels carreus identificats, l'aixecament topogràfic d'en **Marc Estel** i l'estudi del subsol d'en **Valentí Turú**. Sorprèn perquè és la base i justificació de qualsevol reconstrucció, ja de per si un acte discutible⁴. I més encara en el nostre cas on la traumàtica desaparició ens impel·lia a una actuació exemplar que aprofundís en totes les etapes de la intervenció.

S'hauria d'haver començat per un extens coneixement històric, cultural i material del monument, i del seu entorn físic i social, per passar a una profunda reflexió de les dades obtingudes que porti a la definició dels corresponents criteris d'actuació i a la concreció precisa del projecte de restauració. Bo i continuant amb una acurada actuació constantment avaluada i, fins i tot, en aquest cas, donat l'impacte social del col·lapse, acompanyada d'un procés participatiu actiu (que malauradament no s'ha fet), per finalitzar amb la custòdia del monument i la seva verificació periòdica i manteniment sistemàtic.

Per contra, no hi ha en tot el dossier una recerca, ni general ni específica, de com es va bastir Sant Vicenç d'Enclar. Ni tan sols un estat de la qüestió sobre la construcció preromànica i romànica al país i al Pirineu⁵. Tampoc trobem una anàlisi físico-constructiva del monument com a sistema, és a dir, com a conjunt de materials, elements i fàbrica. Menys encara hipòtesis del seu comportament passat i futur a curt i llarg termini (ni estudis de càrregues, ni capacitat portant, ni provetes de laboratori, ni alternatives de composició de la fàbrica, ni dels morters antics i dels moderns, etc.).

¹ Axel Letellier, C. Brull, L. Ginjaume, G. Veciana, *Projecte bàsic i executiu de reconstrucció del campanar de l'església de Sant Vicenç d'Enclar*, Document núm 6, Memòria, Encamp, 2021.

² Axel Letellier, C. Brull, L. Ginjaume, G. Veciana, *Intervenció de reconstrucció del campanar de l'església de Sant Vicenç d'Enclar*, Memòria final de l'actuació, Encamp, novembre, 2023.

³ Com diu A. González: Conèixer i comprendre el monument (la seva entitat –històrica, material, cultural- el seu entorn –físic i social- les seves circumstàncies actuals de qualsevol tipus) és imprescindible per programar l'actuació en ell. A. González, *La restauració objectiva (Mètode SCCM de restauració Monumental)*, Memoria SPAL 1993-1998, vol. 1, Barcelona, 1999, p. 39.

⁴ La Carta de Venècia afirma categòricament: *Tot treball de reconstrucció es deuria d'excloure a priori*.

⁵ Per posar uns exemples: A. Castro, *Historia de la construcción medieval*, Edicions UPC, 1996; A. Graciani (ed.), *La tècnica de la arquitectura medieval*, Universidad de Sevilla, Secretariado de Publicaciones, Sevilla, 2002; J. V. Magro, R. Martín, *La construcción en la baja edad media*, Universidad de Valencia, Secretaria de publicacions, València, 1999; R. Mark (ed.), *Tecnología arquitectónica hasta la revolución científica*, Ediciones Akal, Madrid 2002; R. Cómez, *Los constructores de la España medieval*, Universidad de Sevilla, Secretaria de publicacions, Sevilla, 2006; E. Carbonell (dir.), *Simposi internacional d'arquitectura a Catalunya, segles IX, X i primera meitat de l'XI*, Universitat de Girona, 1988.

del dit al fet

Ni tan sols s'ha estudiat per què va caure. Com diuen **Mario Salvadori** i **Matthys Levy** en *Perché gli edifici cadono*⁶ si alguna cosa de positiu es pot extreure d'un enfonsament és saber-ne els motius per evitar futures desgràcies. En el nostre cas semblava obligatori. I més quan encara tenim una dotzena de campanars dempeus. Escudar-se en el temperi per justificar l'ensorrament de la torre quan no es va moure ni una sola pissarra del llosat de la nau es no voler esbrinar el detonant últim de l'ensulsida. Incomprendiblement, una oportunitat perduda.

Imatge de Sant Vicenç després de l'ensulsiada de la torre (fotografia de Patrimoni Cultural estreta de les bases del concurs). Es pot veure com no es va bellugar cap pissarra del llosat, cap, fet que desmunta la hipòtesi que va ser una tempesta la causant principal de l'enfonsament.

Aquestes mancances explicarien algunes de les decisions preses en la reconstrucció de Sant Vicenç basades més en valoracions subjectives que en fonaments teòrics i dades concretes.

En tot cas, anem per parts: de l'explicació del projecte (1) a l'exposició del resultat (2).

⁶ M. Levy, M. Salvadori, *Perche cadono gli edifici*, Milano, 1997. El llibre forma part de la col·lecció Strumenti Bompiani dirigida per Umberto Eco un gran coneixedor de l'edat mitjana, també de la seva arquitectura i tècniques constructives, com demostra en el llibre *El nom de la rosa*.

del dit al fet

1. EI PROJECTE

Sense cap mena de dubte el que es volia fer des del principi era una còpia exacta de la torre ensulsiada com, per una altra banda, exigia l'administració a través de les bases del concurs⁷. I així ho recull la memòria del projecte de reconstrucció validat pels autors, la comissió d'experts i els tècnics de patrimoni:

*L'objecte principal de la proposta, tal com s'estableix en les bases de l'encàrrec, és la **restitució** del campanar ensorrat el desembre de l'any 2019 **de la forma més fidedigna possible** per a que el conjunt de l'església de Sant Vicenç d'Enclar **recuperi el seu aspecte i simbologia anterior** -pàg. 22- (remarcarem en negreta les paraules claus com farem en la resta de l'escrit).*

L'objectiu era, doncs, **restituir** (DCVB⁸: *tornar a posar en lloc, estat o forma anterior*) el campanar de **la forma més fidedigna possible** (DCVB: *digne de fe o de crèdit*) perquè **recuperi el seu aspecte** (DCVB: *manera com una cosa es presenta a la vista*).

Es parla, en definitiva, de reproduir, per sobre de tot, la **forma** i l'**aspecte** de la torre caiguda. En conseqüència, com aquests són els dos punts principals del projecte de reconstrucció centrarem la nostra anàlisi en ells, deixant altres temes, força interessants també, per una altra ocasió.

Com, per exemple, per què es descarta l'argamassa original (amb poca calç) sense cap mena de prova de laboratori que científicament la desestimi? Un es pregunta: Si la torre, i no pas la nau, havia resistit més d'un mil·lenni amb aquella argamassa segur que amb la reproducció de la mateixa aguantaria cent anys més. Quin millor homenatge, i més fidedigne, que tornar a una fàbrica compositivament igual?

LA FORMA

La memòria del projecte diu:

*La proposta en aquest sentit és la de reconstruir la torre ensulsiada seguint una metodologia de treball i **un sistema constructiu que facin que la construcció recuperada sigui un fidel reflex de l'original**. (pàg. 24).*

***Seguint el sistema constructiu original, la reconstrucció de la base i la resta del mur del campanar es farà, com la fonamentació, amb fàbrica de maçoneria**. (pàg. 25).*

Per tant, es deia que la forma i l'aspecte a recuperar es faria mitjançant el **sistema constructiu original** (DCVB: *Conjunt orgànic, les parts del qual estan coordinades segons una llei i contribueixen a un determinat objecte*) i no cap altre. Ni similar, ni diferent, l'original. Ara bé, quin era el sistema constructiu original? Era, sense dubte, atenint-nos a les restes conservades, el mur de doble fulla aparellat per les dues cares, la qual cosa hagués quedat ratificada si s'haguessin fet els estudis historicoconstructius comentats més amunt.

⁷ Plec de bases del concurs per seleccionar un equip de professionals per a l'elaboració del projecte i direcció d'obra de reconstrucció del campanar d l'església de Sant Vicenç d'Enclar, Encamp, setembre, 2020.

⁸ Diccionari Català-Valencià-Balear

del dit al fet

En tot cas, en el dossier tot es redueix a dir:

L'estudi i anàlisi de la morfologia i sistema constructiu de l'església, amb les seves parts originals i reconstruïdes, s'ha pogut realitzar amb certa facilitat directament sobre les restes conservades i a través dels abundants informes i estudis existents especialment de caire arqueològics (pàg. 13).

Però, aquesta suposada facilitat per conèixer la fàbrica original no va derivar en la seva reproducció sinó tot en tot el contrari, a fer servir una aliena al país: l'encofrat a una cara. Cal anar fins a Tarragona, concretament, a la Conca de Barberà, per trobar quelcom similar a aquesta tècnica murària.⁹ Ara bé, segons els autors del projecte:

La utilització de l'encofrat com a element auxiliar per a formalitzar els paraments interiors no implicarà un canvi de sistema constructiu del mur... (pàg. 25)

Veient la secció del mur de l'església queda clar que es va bastir originàriament, igual que el campanar, amb murs de doble fulla aparellada per les dues cares i no amb una paret encofrada interiorment. Fotografies E. Dilmé, 2019.

A veure, si això no és un canvi de sistema constructiu no sé què ho és! Recordem, sense anar més lluny, que la nau de Santa Coloma es va encofrar per les dues

⁹ M. Vendrell, P. Giráldez, L. Merino i L. Ventalà, "Tècniques i materials de l'arquitectura romànica" en *Romànic de muntanya: materials, tècniques i colors*, coord. P. Giráldez i M. Vendrell, Barcelona, 2010, p. 20.

del dit al fet

cares¹⁰ i, per contra, el seu campanar, amb mur de doble fulla, com la torre original de Sant Vicenç. Una cosa i l'altra no són el mateix. I el nou campanar, amb una cara encofrada, tampoc. Són tres sistemes constructius ben diversos i no intercanviables.

Certament, en tots tres casos s'empra la pedra i el morter de calç, però, i aquí rau la diferència, no la mateixa tècnica. Tota l'arquitectura del passat des dels romans fins al neoclàssic passant pel romànic, el gòtic, el renaixement, el barroc o el modernisme han fet servir els mateixos materials però, en cada època, una forma pròpia d'arranjar-los. Una manera que els distingeix i el diferencia fins a conformar un estil. Canviar de sistema constructiu simplement és canviar de monument i, per tant, no és reproduir fidedígnament el que es tenia. Que, suposadament, era l'objecte principal de l'encàrrec.

L'ASPECTE

Sobre els acabats interiors i exteriors el projecte diu:

L'acabat de la cara exterior del mur es farà amb un rejuntat lleugerament refós, com el que presentava el campanar en el seu estat previ a l'ensulsiada, fet amb el mateix morter de col·locació de les pedres.

*A la cara interior l'acabat com a maçoneria encofrada proposat s'aconseguirà mitjançant la utilització d'un motlle de llates de fusta vertical de 10 cm d'amplada, adaptat a la forma que s'ha determinat que tenia el mur del campanar internament (veure plànols EXe 08 i Exe 09). Aquest encofrat adaptarà la seva forma a les diferents seccions que la torre adopta a diferents alçades; la transició entre la forma de ferradura i la circular es farà amb peces amb la conformació de dues petxines, fetes amb peces de mides i forma adient, **reproduint la forma constructiva i aspecte que es desprèn de les escasses fotografies que es disposen de l'interior.***

Tant pel que fa a les textures dels morters de junts, el seu acabat, grau de refós, com per a l'aspecte final dels paraments de maçoneria encofrada es faran, amb caràcter previ, proves que requeriran l'aprovació de la direcció facultativa, per a fer-les extensives a la resta de la construcció (pàg. 29).

Per tal que la construcció restaurada s'assembli el més possible a l'estat previ a l'ensulsiada es considera necessari recuperar el revestiment exterior de morter de calç que el campanar conservava parcialment fins aquell moment. Caldrà però perquè sigui així que tant les granulometries del morter, el seu sistema constructiu (amb una capa base i una d'acabat) i la seva textura i cromatisme sigui l'adient.

Com podem veure en els paràgrafs reproduïts de la memòria queda clar que la idea de tots els implicats era aconseguir una reproducció fidedigna de la torre ensorrada, també del seu aspecte, com a mínim per la cara exterior. Per això es diu que el rejuntat seria com el de l'estat previ a l'ensulsiada.

I pel que fa a l'interior es proposava fer proves de textures dels morters dels junts d'acabat, de grau de refós i d'aspecte final. Costa creure que es pugui pensar a controlar tots aquests paràmetres en un encofrat i menys fer-

¹⁰ J.-A. Adell, "L'aparició dels magistri comancini a Catalunya, aspectes tecnològics i d'organització" en P. Freixas, J. Camps (publ.), *Els Comancini i l'arquitectura romànica a Catalunya: 25 i 26 de novembre de 2005, Simposi internacional*, Universitat de Girona, Museu d'Art de Catalunya, Girona, 2010, pp. 51-59.

del dit al fet

ne assajos previs. Justament, un del problema dels encofrats, és que no es pot veure com quedarà. Sols ser una incògnita. De fet, els autors de la reconstrucció, en la conferència del desembre passat, ja van dir que no sabien com quedaria i que va ser una sorpresa l'aspecte final.

2. EI RESULTAT

LA FORMA

La memòria de l'actuació diu:

*La conformació de la geometria de la cara interior del mur era determinada per la utilització prevista d'un encofrat que reproduïa estrictament la planta conservada (fig. 5), ja que el model 3D no donava informació sobre aquesta part de la construcció. **Es van utilitzar llates verticals de fusta per fer-lo, material que en facilitava l'execució**, especialment tenint en compte la impossibilitat del muntatge al seu interior d'una bastida per les seves reduïdes dimensions, **sense modificar en essència el sistema constructiu del mur (proporció de morter i pedra i disposició i mides originals)**. Sí que generà un rejuntat singular entre les pedres vistes col·locades en contacte directe amb la fusta, caracteritzat per les empremtes de les llates de fusta verticals, que vol deixar constància física de l'episodi de l'ensulsida del campanar del 2019 i la posterior reconstrucció. (pàg. 8).*

*L'operació de recuperació ha donat com a resultat la restitució formal i, en una part força significativa, de la **materialitat de l'antic campanar**, que era l'objectiu principal. (pàg. 25).*

La textura deixada a l'interior del campanar, fruit de la utilització d'un encofrat de llates de fusta verticals, força diferent de la que tenia la construcció original, és el testimoni físic permanent que s'ha volgut deixar de l'episodi de l'ensulsida i posterior reconstrucció. Això evitarà que, en un futur, la reconstrucció refeta pugui acabar prenent-se com un fals històric. (pàg. 28).

Al llarg de la memòria final podem veure com es reconeix que no s'ha emprat el sistema constructiu original sinó, un, el de l'encofrat interior, que té la virtut, segons els implicats, de **“no modificar en essència”** el mur original, de restituir **“una part significativa”**, de la materialitat de l'antic campanar. En definitiva, un succedani que compleix en part, o en essència, però no totalment amb el model original. I com resulta que l'aspecte interior del campanar és radicalment divergent a la resta del monument s'introdueix, per primera vegada, l'argument de què, aquesta part i només aquesta, passarà a ser el testimoni cridaner de la reconstrucció per així evitar un fals històric.

O sigui, que segons aquest argument si s'hagués emprat el sistema constructiu original hauríem estat davant d'un fals històric i, per contra, en introduir una tecnologia aliena al país, tota una novetat en el nostre patrimoni, s'evita. El món a l'inrevés!

Si defugir falsos històrics era la raó principal de l'encofrat i de l'aspecte ben diferent de l'interior del campanar, com és que no apareix de forma clara i contundent en la memòria del projecte? Un canvi tan radical de sistema constructiu obligava a un extens i precís argumentari per avalar-lo. Doncs no. Res d'això en el projecte.

del dit al fet

I pretendre que la gent (donada la manca generalitzada de coneixements en construcció històrica) tingui la capacitat de deduir la raó de la diferència és de somiatruïtes, i més encara si no es pot comparar l'interior amb l'exterior, vist que la majoria de l'any l'església roman tancada.

Però, a més, sembla contradictori voler reproduir les restes dels arrebossats que hi havia fins al dia abans de l'ensulsiada i pensar que això no confondrà al personal i, en canvi, la fulla interior del campanar amb la tècnica original sí. Segur que hagués estat més evident, pel contrast, la reconstrucció del campanar si s'hagués deixat la resta de l'edifici com estava, sense tocar, sense el *lifting* que se li ha fet (que recorda aquelles rentades de cara vuitcentistes, com monuments acabats de sortir del forn, que es van denominar actuacions "esplèndides"¹¹). Al final, un arriba a pensar, no serà tot plegat una argúcia a misses dites?

L'aspecte del campanar de Sant Vicenç al 2003 i al 2023. Fotografies E. Dilmé.

¹¹ S. Mora, La restauración monumental en España (1850-1939), *III Simposio sobre Restauración Monumental*, Barcelona, 1992, pp. 11-16.

del dit al fet

L'ASPECTE

La memòria comenta:

Un punt important en l'execució del mur de fàbrica fou la determinació del tipus de junt de morter i de la textura del seu acabat. Després d'executar diferents proves i analitzar-ne els resultats, la direcció d'obra, conjuntament amb el Departament de Patrimoni i la comissió d'experts, acordà per un ampli consens, tot i que amb alguna discrepància (vegeu l'apartat A3.3 - Actes de reunions i visita d'obra de la Comissió d'experts, de l'Annex 3), el tipus de junt i acabat a executar. El junt a executar seria el resultat de passar la paleta per retirar el morter de col·locació que sobresortia del pla i, transcorregut un període d'algunes setmanes perquè el morter prengués cos, es projectà el junt amb aigua a pressió.

*Amb això s'aconseguia rentar la lletada superficial de calç del morter i deixar a la vista el sauló (de les mateixes característiques que l'emprat originalment), i **s'obtenia una textura similar a la que el desgast natural genera al llarg del temps**. També va permetre netejar determinades restes de morter no desitjades sobre la pedra i fer que els junts quedessin lleugerament refosos respecte al pla general definit per la cara exterior de les pedres (fig. 6). Voluntàriament, **no es va voler arribar a nivells de refós tan importants com els que tenia el campanar abans de l'ensulsida, ja que havien estat fruit d'un desgast al llarg de força temps**. (pàg. 8 i 9).*

*Tal com s'havia acordat prèviament, la decisió de reproduir determinats revestiments que presentava la torre abans de l'ensulsida es prengué un cop els murs de tancament van estar completament reconstruïts. **La proposta feta per la direcció d'obra de refer-los, fonamentada essencialment en la voluntat de documentar el sistema constructiu original del campanar i en la seva contribució a recuperar una imatge el més semblant possible a la que tenia**, fou validada pels tècnics del Departament de Patrimoni i la comissió d'experts en la visita a l'obra del dia 2 de setembre de 2022. (pàg. 10).*

En els paràgrafs que acabem de reproduir hi ha un seguit de contradiccions. Primer es diu que el mètode emprat pels junts ens porta a una **“textura similar a la que el desgast natural genera al llarg del temps”** per, més endavant dir, que no es vol arribar **“al fruit d'un desgast al llarg de força temps”**. En què quedem? Es vol un aspecte desgastat o no. Salvo que la diferència entre ambdues afirmacions estigui en una cosa tan poc mesurable com l'adverbi “força”.

I de nou es fa referència **“al sistema constructiu original del campanar”**, que ja hem vist que no es respecta, i a la **“recuperació d'una imatge el més semblant a la que es tenia”** però, aquest cop, no a través d'uns junts com els anteriors a l'ensulsiada, sinó, només, mitjançant la reproducció dels revestiments previs. Com si aquests ens poguessin distraure del canvi de juntes. És a dir, esperant que els arbres no ens deixin veure el bosc.

Ara bé, no hi ha millor prova per adonar-se de la lleugeresa amb el que es va decidir el rejuntat del monument que les reflexions aportades pel doctor arquitecte **José Luís González Moreno-Navarro**¹² a la comissió d'experts. González, a la vista del

¹² El doctor arquitecte González Moreno-Navarro possiblement era el membre més qualificat de la comissió d'experts. Antic catedràtic de la ETSAB, ha estat director de màsters i cursos de postgrau. Ha col·laborat en la redacció de normatives a nivell europeu, espanyol i català. Ha treballant per la restauració d'obres del Patrimoni mundial com la casa Botines a Lleó, la cripta de la colònia Güell a Santa Coloma de Cervelló i el Palau Güell a Barcelona, totes tres obres d'Antoni Gaudí, o l'Hospital de

del dit al fet

canvi de criteri en l'execució la fàbrica va mirar d'aturar els treballs i d'encetar un debat argumentat sobre el tema, que malauradament mai es va produir.

En tot cas, donada la dificultat per seguir el fil dels esdeveniments derivat del desgavell en l'ordre de les actes reproduïdes en la memòria final, només faré menció a parts de l'escrit del dia 6 de setembre de 2022 i a fragments dels dos correus electrònics del dia 21 del mateix mes, a l'entendre que recullen, no només els raonaments d'en González, sinó també el seu neguit i estupor per la marca de rigor.

Així, en el primer dels escrits, entre altres temes, s'exposa:

5. Sobre l'acabat definitiu de les juntes exteriors

*La veritat és que, ignorant la proposta apareguda al correu abans citat, per part dels membres de l'equip redactor del projecte que portaven la iniciativa sobre les qüestions a parlar, **en cap moment es va fer esment al fet que l'acabat definitiu de les juntes exteriors era un tema a debatre**. Si al final es va fer el debat, va ser degut a les preguntes del sota signant. I la resposta va ser que el tema ja estava decidit amb l'acabat adoptat en totes les juntes ja fetes, que no és altre que el que s'indicava al correu ja citat, fet mitjançant aigua projectada per pistola Karsher, **del que es diu que el resultat és satisfactori, i que en cap moment es diu segons quins criteris de valoració, ni a l'escrit, ni verbalment allà.***

*No puc deixar de dir, com a membre de la Comissió d'experts, que **és molt molt molt sorprenent que un tema tan important, entre tots els criteris de valoració d'una fàbrica de pedra, com són les seves juntes, hagi estat oblidat fins al dia 15 de juliol i s'hagi pres una decisió tan transcendental sobre el seu tipus, sense cap valoració teòrica seria presa en un debat ex professo.***

Amb tot, crec que abans d'entrar en el debat, veiem quins són els criteris històrics (i actuals!) de com s'han de deixar les juntes en el cas que la fàbrica hagi de quedar arrebossada, recollits per tots els tractats històrics de construcció, i com saben també tots els paletes d'avui.

Per això ens acollim a un clàssic català totalment reconegut, el Com he de construir de 1934 de l'arquitecte Pere Benavent que a la seva pàgina 22 diu: els junts de les parets que hagin d'anar arrebossades o enguixades han de quedar refundits (sic) per tal d'assegurar l'adhesió del material del revestiment.

El tipus de junta que ja s'ha fet a la meitat del campanar no és d'aquest tipus sinó el que es fa justament quan no es preveu un arrebossat.

Doncs bé, el debat sobre el tipus de juntes s'ha de fer, com abans, anant de la correcció des de les bases teòriques de la restauració, a la reproducció de la imatge perduda per l'esfondrament.

Es pot afirmar rotundament que el tipus de junta triat sense debat és rotundament erroni des dels dos criteris anteriors, tant si es reproduceix el revestiment històric com si no.

Si no es reproduceix, la imatge del mur és la d'un mur no arrebossat, la qual cosa entra en contradicció amb els dos criteris, 1) és ben sabut que originalment es va arrebossar i, 2) la nova imatge és molt diferent de la que hi havia.

Sant Pau a Barcelona d'en Lluís Domènech i Montaner. Ha escrit llibres, articles, impartit conferències i dirigit tesis doctorals en l'àmbit de la construcció en general i la històrica en particular així com en matèria de restauració monumental.

del dit al fet

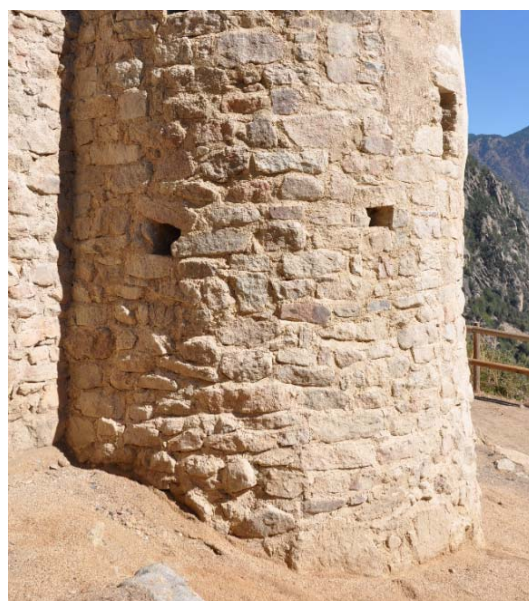
Si es reproduïx el revestiment històric, la contradicció és doble i encara més evident: la resta del mur reproduïx la d'un mur que no havia d'anar arrebossat.

Som a temps de corregir l'error. Pesem-ho.

González se sorprèn que un tema tan fonamental per la reconstrucció de Sant Vicenç es ventili en un tres i no res sense un debat a fons sobre criteris basats en l'art de la construcció i que tot quedi reduir a una simple apreciació burocràtica de "satisfactori".

Pel que fa al primer e-mail l'arquitecte comenta, entre altres:

- 1) ***que s'ha d'expressar clarament, i no intentar amagar, que s'ha fet un canvi substancial sobre el prescrit pel Projecte sobre les juntes, el qual afecta la part ja construïda del campanar, (la qual cosa podeu comprovar anant al final d'aquest text donant una ullada a les fotografies i, a l'hora, llegint el que diu el Projecte.)***
- 2) ***que els arguments que, havent amagat el fet sorprenentment s'aporten a l'ACTA per a justificar-ho, no sols són inconsistents sinó contraris a tots els criteris adoptats a totes les Reunions fetes entre representants del Ministeri de Cultura i els Experts.***

González afegeix dues fotografies d'abans i després de la reconstrucció. En aquest cas he aportant les meves, de 2003 i 2023, perquè tenen millor resolució.

I pel que fa al segon correu electrònic del mateix dia m'interessa destacar:

Doncs, el record que ara ha agafat tanta força com perquè em posi un altre cop davant de l'ordinador, és que, en algun moment, abans o després, i em recordo molt bé perquè em va sobtar molt, va dir quelcom semblant que ell no podia assegurar que el campanar durés 900 anys si no es deixaven les juntes totalment plenes de morter.

del dit al fet

Des del coneixement de la construcció històrica del tipus de la del campanar, no deixa de ser una afirmació sense cap versemblança i, en aquell moment, vaig pensar que ho deia mig de broma i que, com ja en teníem moltes més coses de les que parlar, ho vaig deixar passar.

*Però, demanant d'entrada disculpes per la meua lentitud mental a l'hora de lligar caps, ara veig clar que possiblement no només no era una broma sinó que **ha arribat a ser l'autèntica causa del canvi operat en el conjunt de la DF i dels tècnics de Patrimoni Cultural sobre la manera establerta en el Projecte de fer les juntes.***

De moment, només és una hipòtesi, que demano si algú la pot descartar o confirmar, però si us plau, amb arguments sòlids.

En qualsevol cas, des de la meua expertesa com antic catedràtic de construcció arquitectònica actual, i també la històrica, estic disposat en mantenir un debat sobre la influència de les juntes en la durabilitat de les fàbriques de pedra amb un partidari de la demanda de Letellier que es consideri expert en construcció històrica.

Seria el súmmum de l'estupidesa fer malbé una reconstrucció que hagués pogut ser modèlica per una visió errònia del comportament de la construcció històrica. Tampoc deixaria de ser el mateix si la raó fos purament estètica. Com es pot veure, ara no sabem de veritat la raó del canvi.

En els fragments que reproduïm es pot constatar com González insisteix en el canvi de criteri experimentat en la resolució de les juntes tant respecte al projecte com, segons ell, respecte a la línia marcada per Patrimoni Cultural. Del primer extrem no hi ha cap mena dubte, com hem anat demostrant al llarg aquest escrit.

L'antic catedràtic també queda astorat que es pugui afirmar, sense cap prova, cap anàlisi ni cap càlcul, que el farciment de les juntes sigui essencial per la duració de la fàbrica. I fins i tot, que aquesta solució combinada amb la reproducció dels revestiments es justifiqui en raons estètiques.

3. EN RESUM

La revisió de la documentació derivada de la reconstrucció de Sant Vicenç d'Enclar em ratifica en tot allò que ja he dit en els tres escrits anteriors:¹³ no s'ha respectat ni el sistema constructiu original ni tampoc l'aspecte anterior a l'ensulsiada.

El que he descobert ara és que, ja des del projecte, es pensava en una tecnologia diferent de l'original, sense cap referència local, només perquè, senzillament, facilitava els treballs. No va ser un canvi produït en el transcurs de les obres, com sí que va passar amb el tema de les juntes. No, ja era quelcom meditat prèviament i en total contradicció amb l'objectiu del projecte i de l'encàrrec. No crec que ni tan sols és fos conscient que en altres indrets, i a l'edat mitjana, s'havia emprat l'encofrat a una cara, a la vista de la manca d'estudis històrics sobre la tècnica constructiva preromànica.

I la manca aprofundida de recerca s'estén també a l'àmbit físic i material del monument. No sabem com es comportava l'edifici ni, de retruc, per què va caure, ni

¹³ *Dov'era però no Com'era; Déu ho veu, també a Sant Vicenç i Ens han fet un xalet.*
www.enricdilme.com

del dit al fet

tampoc com evolucionarà (per cert, com es pot dir, sense cap càlcul o prova de laboratori, que les juntes refoses en una paret de 90 cm escurçaran la seva vida?) ni tals sol, una cosa tan simple com quan pesava i quan pesa.¹⁴ Com explica **Antonio González**, un dels punts bàsics pel rebuig de la reconstrucció del teatre romà de Sagunt es fonamenta, més que en el fet rector en si, en la manca d'estudis científics previs¹⁵.

I el que també he descobert és la manca de reflexió sobre el canvi de criteri en l'execució de les juntes respecte al que proposava el projecte, tot i la seva rellevància en l'aspecte final del monument. La insistència d'un dels membres de la comissió per debatre tal transcendent aspecte no va servir per despertar l'interès de la resta ni, menys encara, perquè tothom aportés els seus raonaments fins a arribar a una solució unànime fonamentada en l'art de la construcció i en dades concretes. Ans al contrari, es van continuar sense cap deliberació tècnica amb un simple i gens entusiasta: "satisfactori".

Poc més es pot dir de tot plegat. Al final només resta preguntar-se sí, com s'ha afirmat fins a l'avorrimet, la reproducció és fidedigna a l'original (a la seva història i materialitat) i si s'ha recuperat l'aspecte anterior a l'ensulsiada. Si són dues gotes d'aigua o, per molt que lluquem, quedem esbalaïts perquè són com la nit al dia. És molt senzill: mireu les fotografies, d'abans i de després, i jutgeu vosaltres mateixos. La història també ho farà.

ENRIC DILMÉ
dr. arquitecte

T. +376 869 558 . www.emicdilme.com

Av. Fferrer i Rossell 109 . local 2
AD700 Escaldes-Engordany . Andorra

Escrit a Escàs durant les festes de Carnaval del 2024.

¹⁴ La famosa pregunta que va li fer Buchmister Fuller a Norman Foster i que va fer canviar la forma de projectar a l'arquitecte anglès: *Quan pesa el seu edifici, Sr. Foster?*

¹⁵ A. González, "Restauración; método y arquitectura (a propósito del teatro de Sagunto)", *Informes de la Construcción*, nº. 428, 1993.